

Людмила Павлівна ГОРБАТЕНКО,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

Харківська державна академія дизайну та мистецтв,

Харків, Україна,

e-mail: ludmilagor07@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-5156-0898

МУЗИКА КОЛЬОРУ

Анотація. Стаття присвячена одвічній таємниці мистецтва – зустрічі та перетину двох світів: світу звуку та світу кольору. Здавна ця таємниця хвилювала видатних діячів науки та мистецтва. В даній статті розглядається одна зі спроб поєднання музики та кольору – «музика кольору». На відміну від більшості інших спроб, де автори намагалися знайти відповідність між нотами та кольорами і розгорнути музику кольору у часі як кольоровий супровід музичних творів, розробник «музики кольору», доцент кафедри живопису Харківської державної академії дизайну і мистецтв, Олександр Безруков запропонував створювати музичну гармонію за допомогою співзвучання кольорів у просторі. Асоціативно-образні композиції «музики кольору» будуються у відповідності до універсальних законів всесвіту. Асоціативний художній образ створюється завдяки закономірній взаємодії двох енергетичних потоків, які символізують предмет та тло на рівні підсвідомості.

У статті розглянута техніка побудови асоціативно-образних кольорових композицій, історія виникнення та розвитку цього напрямку в межах кращих традицій харківської художньої школи. Асоціативно-образні колірні

композиції з учбових завдань з кольорознавства переросли у самостійні творчі роботи «музики кольору», що згодом оформилися в окремий напрям нефігуративного образотворчого мистецтва у роботах учнів та послідовників Олександра Безрукова. Асоціативно-образні колірні композиції можуть успішно використовуватися в різних галузях дизайну та існувати як самостійні художні твори.

У результаті дослідження зроблено огляд історії виникнення «музики кольору» в українському середовищі, де колірна композиція розгортається в просторі. Розглянуто особливості побудови художнього образу в асоціативно-образних колірних композиціях «музики кольору». Показано, що твори «музики кольору» будуються згідно з універсальними принципами та законами гармонізації кольору, з урахуванням семантичного значення кольорів.

Ключові слова: «музика кольору», асоціативно-образна композиція, гармонізація, звук, колір, образотворче мистецтво.

Вступ. Питання взаємозв'язку музики та кольору цікавить теоретиків мистецтва досить давно. Були розроблені різні системи відповідності колірних тонів та музичних нот, і на цій основі створені спеціальні технічні засоби для кольорової інтерпретації музичних творів. Проте музика кольору розглядалася як динамічна система, що розгортається у часі. Тому у дослідженні зроблена спроба визначити новий підхід в музиці кольору – асоціативно-образні колірні композиції, в яких колірна композиція розгортається в просторі, а не в часі. Засновником цього підходу був митець і теоретик, педагог, доцент кафедри живопису Олександр Олександрович Безруков, який тривалий час у 90-х рр. XX ст. викладав навчальну дисципліну «Кольорознавство» у Харківському художньо-

промисловому інституті, нині – Харківська державна академія дизайну і мистецтв. На його доробок, що формує колористичне та просторове мислення студентів – майбутніх художників та дизайнерів, спираються сьогодні його послідовники, які розвивають цю методологічну систему у педагогіці та власній творчості.

Постановка проблеми. В дослідженні розглянуто спробу побудови асоціативно-образних колірних композицій, аналогічних музичним творам, що дозволяє наблизитись до розуміння кольорової гармонії при створенні образної цілісності будь-якого твору, адже закони гармонізації закорінені в об'єктивно існуючих закономірностях кольоросприйняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З давніх часів кращі уми людства, такі як Арістотель [2], Леонардо да Вінчі [5], Й. Гете [3], М. Ломоносов [7], І. Ньютон [8], О. Римський-Корсаков [9], О. Скрибін [1], М. Чюрльоніс та інші задавалися питанням взаємозв'язку музики і кольору.

Геній Арістотеля досліджував багато аспектів людства, найзагадковіший із них – це душа. У своєму трактаті про душу науковець-філософ розмірковував про здатність відчуттів, насамперед, сприймання зором кольору або предмету, що має колір. Арістотель був впевнений, що кожен орган почуття сприймає свій предмет без матерії, бо навіть після видалення предметів в органах почуттів залишаються відчуття і уявлення про ці предмети.

Великий Леонардо да Вінчі був найрізнобічнішим серед геніїв Ренесансу, його галузі інтересів, досліджень, знань, пошуків та відкриттів досить масштабні, але в історії культури він залишився, в першу чергу, як геніальний художник. У своєму «Трактаті про живопис» майстер розкриває важливі відомості про колір, які мають велике практичне значення і для художників нашого часу. Зокрема,

Леонардо да Вінчі першим створив кольоровий ряд із шести кольорів та прив'язав їх до природніх стихій.

Гіпотеза відомого дослідника Михайла Ломоносова була першою, яка містила всі основні вимоги, що пред'являються до теорії сприйняття кольору. А саме, була зафіксована кількість основних кольорів, зведених до трьох (червоний, жовтий, блакитний), які в різних комбінаціях дозволяють отримати найбільшу кількість колірних тонів. Також, коловоротний рух ефіру, що має вплив на око порізному за характером, але об'єднаний за своєю природою, та необхідність і достатність аналізу трьох зон спектру. Завдяки цим припущенням у теоріях колірного зору з'явилося число «три».

Науковець та дослідник Ісаак Ньютон також дійшов висновку щодо основних трьох кольорів та за допомогою тригранної призми розклав біле сонячне світло на колірний спектр, який містить усі кольори, за винятком пурпурного.

Йоган Вольфганг фон Гете у своїх дослідженнях багато часу присвятив вивченню кольору, але його інтерес скоріше був спрямований не на аналіз явища кольору, а на особливості його сприйняття. У результаті філософи прийшли до розуміння відмінності між оптичним спектром, який вивчав Ньютон, і феноменом людського сприйняття кольору у викладі Гете.

Мистецтвознавець Володимир Михайлович Федотов у праці «Музичні основи творчого методу Чюрльоніса» [6] висвітлив основні тенденції у вивченні творчості майстра, де була спроба побачити синтез музики і живопису, пояснити характер їх взаємозв'язків і взаємодії. Авторська концепція виходить із конструктивних композиційних моментів творчості, які розглянуті у формотворчих функціях музичних категорій його пластичного мистецтва,

особливості просторово-часового мислення та живописної мови Мікалоюса Константинаса Чюрльоніса.

Ще одним основоположником теорії синтезу мистецтв став сучасник Чюрльоніса, композитор і піаніст, Олександр Миколайович Скрябін, який вперше в історії мистецтва використовував світломузику, ввівши в музичну партитуру колірний рядок. Інтерес до скрябінського кольорового звучання був мотивований прагненням усвідомити генезис його ідеї.

Стосовно музики Миколи Андрійовича Римського-Корсакова, то це було пов'язано вже з поясненням надзвичайної музичної образотворчості, де, поряд із звичним графічним звукописом активно культивується «кольоропис» звуками.

Були розроблені різні системи відповідності колірних тонів та музичних нот, і на цій основі створені спеціальні технічні засоби для кольорової інтерпретації музичних творів.

У цьому напрямку в 60-і рр. XX ст. багато зробив український архітектор, художник, мистецтвознавець, музикант, учений Флоріан Ілліч Юр'єв [9], який вважав музику кольору самостійним напрямком мистецтва поряд із музикою. Проте музика кольору розглядалася як динамічна система, що розгортається в часі. Щоб створити зрозумілий для глядача твір музики кольору, необхідна не тільки елементарна музична освіта, а також знання основ кольорознавства.

Саме ці проблеми вирішував наприкінці минулого століття О. О. Безруков, який запропонував новий підхід у «музиці кольору» – асоціативно-образні колірні композиції, в яких колірна композиція розгортається в просторі, а не в часі [10]. В цьому випадку кожна окрема колірна

композиція являє собою закінчений кольоромузичний витвір, який асоціюється з певним художнім образом.

Метою даного дослідження є розгляд асоціативно-образних колірних композицій як просторових творів музики кольору.

У ході дослідження було поставлено завдання зробити огляд історії виникнення в українському середовищі «музики кольору», де колірна композиція розгортається в просторі, розглянути особливості побудови художнього образу в асоціативно-образних колірних композиціях, розроблених О. О. Безруковим.

Виклад основного матеріалу. Асоціативно-образні колірні композиції були розроблені наприкінці 90-х рр. минулого сторіччя як творче завдання з дисципліни «Кольорознавство» для студентів ХХІІ. Автор цих розробок, Олександр Безруков, сам навчався у цьому вищому художньому закладі, а згодом почав викладати, маючи поглиблені теоретичні знання, розуміння предметної галузі та сфери професійної діяльності, що дозволило застосовувати набуті знання у практичній та педагогічній діяльності. Він залучив міждисциплінарний підхід до рішення теоретичних і практичних задач, що сприяло збереженню традицій харківської художньої школи академічного живопису, яка і зараз скеровує увагу здобувачів на подальші теоретичні та практичні досягнення в галузі образотворчого мистецтва на підґрунті традицій та інновацій.

Створення студентських авторських творів із метою практичної реалізації законів взаємодії кольору у художній композиції сприяє пошуку сучасних методів формоутворення при рішенні станкових композицій, опануванні методологічного інструментарію в галузі образотворчого мистецтва.

Тому асоціативно-образні колірні композиції з учбових завдань переросли в самостійні творчі роботи «музики кольору», про що свідчить перша студентська виставка, яка відбулася у 1998 р. під керівництвом О.О. Безрукова у приміщенні Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Виставки під назвою «Музика кольору» неодноразово з успіхом проходили у приміщенні Харківської спеціалізованої музично-театральної бібліотеки ім. К.С. Станіславського.

Олександр Безруков був майстром акварелі, вмів грати на кількох музичних інструментах, глибоко цікавився езотерикою, тому не дивно, що вмів так музично відчувати кольори. Талановитий художник, чудовий викладач, його лекції цілком захоплювали студентів та багатьох надихали на творчі кольоромузичні роботи. Справу вчителя продовжили учні та послідовники. У 2011 р. відбулася виставка студентських творчих робіт «Музика кольору» у виставковій залі ХДАДМ, а у 2012 р. – виставка, присвячена пам'яті О. О. Безрукова, за участю студентів та послідовників майстра. З 2014 р. був започаткований проект «Метаморфози кольору», в якому щорічно проводяться виставки творчих студентських робіт з кольорознавства. У 2017 р. за підтримкою німецько-української асоціації культурно-просвітнього центру «Будинок Нюрнберга» відбулася перша виставка асоціативно-образного живопису члена Національної Спілки художників України Людмили Горбатенко «Метаморфози кольору», де були експоновані й дві роботи О.О. Безрукова. Виставка мала гучний успіх, після чого у 2018-2019 рр. пройшла серія виставок учениці та послідовниці майстра Л. Горбатенко у «Будинку художника» ХОНСХУ, Харківському художньому музеї, Пархомівському художньому музеї ім. П.Ф. Луньова, у художній галереї «Мистецтво Слобожанщини», у палаці

дозвілля «Скіфія», що на Полтавщині, а також виставка асоціативно-образних кольірних композицій Олександра Іванова у Художній галереї Ім. Генріха Семирадського. У 2019 р. кольоромузичні твори Л. Горбатенко вийшли за межі країни і демонструвалися на міжнародній художній виставці «Пінакотека» у виставковій залі Співки архітекторів Вірменії. Музика кольору у картинах завжди викликала зацікавленість, емоційний відгук та захоплення у глядача, а також інтерес мистецтвознавців.

Створення кольоромузичного твору передбачає наявність основ образотворчої грамоти, бо кольорна композиція будується не випадково, а суворо закономірно, саме так, як у музиці. Робота починається з формування художнього образу і підбору відповідного «кольорного ключа». «Кольорний ключ» підбирається відповідно до законів гармонізації кольору. Згідно з «законами Міллера» [11], кількість фарб у «кольорному ключі» не повинно перевищувати 7 ± 2 , з урахуванням граничних ахроматичних величин (біла і чорна фарби). Всі фарби «ключа» супідрядні домінантному кольору відповідно до типу кольорної організації композиції. У розробці художнього образу можна використовувати прийом «монотипії», яка дозволяє зробити неповторне і непередбачуване поєднання фарб кольорного ключа у відбитку. За допомогою «зорового вікна» в отриманих відбитках відшукується асоціативний образ і визначається формат майбутньої композиції. Далі закладається модульна сітка, яка визначає напрямки і ритм руху кольору. У якості модуля можна використовувати будь-яку форму, яка асоціюється з художнім образом. Модульна сітка символізує відносини предмета з тлом, відповідно, визначаються кольори предметних і фонових модулів. Закладаються центри співвідношення компонентів

«колірного ключа» за трьома параметрами: світлоти, насиченості і колірному тону. Центри можуть збігатися, утворюючи один загальний центр, або бути рознесеними відповідно до задуму роботи. Оптимальне розташування центрів у композиції відповідає «золотому перетину». Робота з кольором в композиції ведеться в дві прописки (предмет-тло), починаючи з домінантного кольору. Обов'язковою умовою є безперервне перетікання кольору з модуля в модуль за заданою траєкторією руху, яка проходить через композиційні центри. Потім домінантний колір ритмічно розвивається до периферії модульної сітки, поєднуючись із іншими компонентами колірної ключа. В ході другої прописки організовується зустрічний рух кольору, що дозволяє створити об'ємно-просторову ілюзію, що виявляє асоціативний художній образ. Якщо побудову композиції виконано відповідно до законів гармонії, то внутрішній рух кольору асоціативно викликає музичне звучання в душі глядача.

Висновки. В результаті дослідження зроблено огляд історії виникнення в українському середовищі «музики кольору», де колірна композиція розгортається в просторі. Розглянуто особливості побудови художнього образу в асоціативно-образних колірних композиціях «музики кольору», розроблених доцентом кафедри живопису ХДАДМ О.О. Безруковим та продовжених його учнями, Л. Горбатенко та О. Івановим. Показано, що твори «музики кольору» будуються згідно з універсальними принципами та законами гармонізації кольору, з урахуванням семантичного значення кольорів.

Список використаної літератури:

1. А. М. Скрябин и современность: жизнь после жизни. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2016. 426 с.
2. Аристотель. Трактат о душе. Серия «Философское наследие». Т.1. Москва: Мысль, 1975. 550 с.
3. Безруков О. Особливості використання ахроматичних кольорів в базовому курсі «Кольорознавства». Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2007. № 9. Сс. 3-9.
4. Гете И.-В. К учению о цвете. Хроматика. Москва: АСТ, 2021.
5. Леонардо да Винчи. Суждения о науке и искусстве. Санкт-Петербург: Азбука, 2015. 224 с.
6. Миллер Д. Магическое число семь, плюс или минус два: инженерная психология. Москва: Прогресс, 1964. 238 с.
7. Михаил Васильевич Ломоносов. Из наследия Ломоносова. Слово современников о Ломоносове. Ред. В.Е. Волков. Москва: Русский мир, 2004. 816 с.
8. Ньютон И. Лекции по оптике. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1946. 298 с.
9. Римский-Корсаков Н. Практический учебник гармонии. Серия «Музыка: искусство, наука, мастерство». Москва: Либроком, 2016. 176 с.
10. Федотов В. Музыкальные основы творческого метода Чюрлениса. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. 131 с.
11. Флоріан Юр'єв: «Наша країна у царині кольоромузики – в авангарді».
URL: <https://chytomo.com/florian-iur-iev-nasha-kraina-v-tsaryni-koloromuzyky-v-avanhardi/>

Liudmyla P. GORBATENKO,

Ph.D in Arts, Associate Professor,
Kharkiv State Academy of Design and Arts,

Kharkiv, Ukraine,

e-mail: ludmilagor07@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-5156-0898

MUSIC OF COLOUR

Abstract. This article is dedicated to enduring art mystery related to the question of how the worlds of music and colour meet and interact. This mystery has been disturbing scientists and artists for ages. One of the worlds' interaction theories, the “Music of Colour”, is discussed in this article. Authors of previous theories were trying to find compliance of notes with colours, and create the colour accompaniment for musical compositions by developing music of colour over time. The “Music of Colour” author, Oleksandr Bezrukov, the Associated Professor of the Painting Department, has offered to create musical harmony by using consonance of colours in space. Associative and metaphorical compositions of the “Music of Colour” is built according to the laws of the Universe. An associative art image is created by the natural interaction of two energy flows which symbolize an item and background at the subconscious level.

This article describes how the associative art images are being built, genesis and development of this style within the best traditions of Kharkiv Art School.

The associative and metaphorical colour compositions that have appeared as the result of performing learning assignments in chromatics became specific “Music of Colour” artworks. Later, the works by Oleksandr Bezrukov's students and followers were united within a separate subtype of non-

figurative art. Associative and metaphorical colour compositions can be successfully used in different design areas and exist as specific works of art.

The article shows the genesis history of the “Music of Colour” in Ukrainian realia. It also describes how the compositions of colours develop in space and how art image in the associative and metaphorical “Music of Colour” compositions. According to the article, the “Music of Colour” works are composed according to the univesal and colour harmonization laws, including the colours semantic meaning.

Key words: “Music of colour”, associative and metaphorical composition, harmonization, sound, colour, visual art.

References:

1. A. M. Skryabin i sovremennost': zhizn' posle zhizni (2016) [A. M. Skryabin and the present: life after life]. Saint-Petersburg: Tsentr humanitarnykh initsiativ [in Russian].
2. Aristotel' (1975). Traktat o dushe. Seriya “Filosofskoye naslediyе” [Aristotle. Treatise on the soul. Series “Philosophical Heritage”]. V 4 tt. T.1. Moscow: Mysl' [in Russian].
3. Bezrukov, O. (2007). Osoblyvosti vykorystannya akhromatychnykh kol'oriv v bazovomu kursi “Kol'oroznavstva” [Bezrukov O. Features of the use of achromatic colours in the basic course "Colour Science"]. Visnyk Kharkivs'koyi derzhavnoyi akademiyi dyzaynu i mystetstv, 9, 3-9 [in Ukrainian].
4. Gete, I.-V. (2021). K ucheniyu o tsvete. Khromatika [Goethe I.-V. To the doctrine of color. Chromatics]. Moscow: AST.
5. Leonardo da Vinchi (2015). Suzhdeniya o nauke i iskusstve [Leonardo da Vinci. Discourses about science and art]. Saint-Petersburg: Azbuka [in Russian].

6. Miller, D. (1964). *Magicheskoye chislo sem', plyus ili minus dva: inzhenernaya psikhologiya* [Magic number seven, plus or minus two: engineering psychology]. Moscow: Progress [in Russian].
7. Mikhail Vasil'yevich Lomonosov. *Iz naslediya Lomonosova. Slovo sovremennikov o Lomonosove* (2004). [Mikhail Vasilyevich Lomonosov. From the legacy of Lomonosov. Word of contemporaries about Lomonosov]. Red. V.Ye. Volkov. Moscow: Russkiy mir [in Russian].
8. N'yuton, I. (1946). *Leksii po optike* [Lectures on optics]. Moscow: Izd-vo Akademii nauk SSSR [in Russian].
9. Rimskiy-Korsakov, N. (2016). *Prakticheskiy uchebnik garmonii. Seriya "Muzyka: iskusstvo, nauka, masterstvo"* [Practical textbook of harmony. Series "Music: Art, Science, Mastery"]. Moscow: Librokom [in Russian].
10. Fedotov, V. (1989). *Muzykal'nyye osnovy tvorcheskogo metoda Chyurlenisa* [Musical foundations of Ciurlionis' creative method]. Saratov: Izd-vo Saratov. un-ta [in Russian].
11. Florian Yur'yev: "Nasha krayina u tsaryni kol'oromuzyky – v avanhardi" [Florian Yuriev: "Our country is in the forefront of color music"]. Available at: <https://chytomo.com/florian-iur-iev-nasha-kraina-v-tsaryni-koloromuzyky-v-avanhardi/> [in Ukrainian].